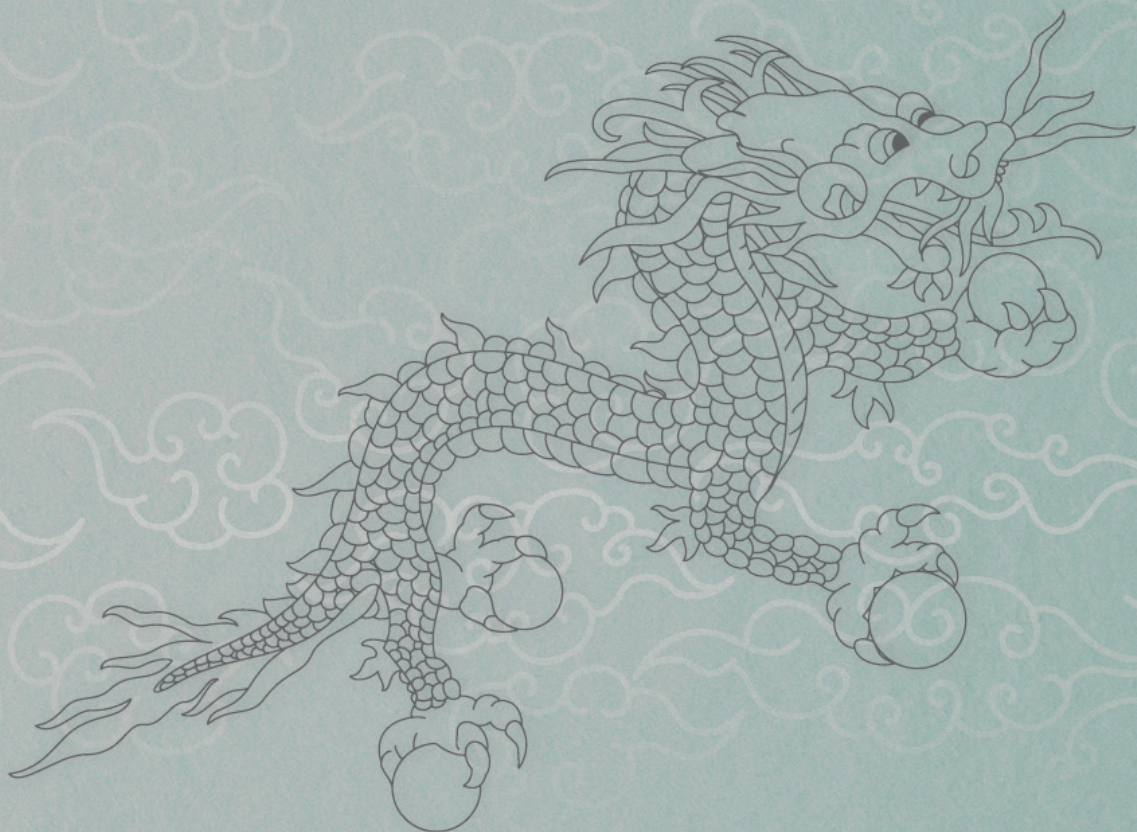

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2023

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 Porosz Tibor**
A Buddha szubsztanciaellenes negatív ontológiája
- 43 Kelényi Béla**
A tükrö(zödés)t néző *bódhiszattva*
- 61 Király Gábor**
Cselekvési kiindulópontok – A cselekvőképesség szociológiai és buddhista szemléletű tárgyalása
- 80 Gelle Zsóka**
Tibeti források sNgags 'chang Shākya bZang po életéről
- 98 Gáncs Nikolasz**
Shingon buddhista temetés Japánban egy külföldi szemével
- 113 Majer Zsuzsa**
A 10. *bogd* beiktatása – az első visszhangok és hatás a mongol szertartásrendszerre
- 137 Karma Ura**
Az Össz nemzeti Boldogság: teljességre törekvő fejlődés
- 168 Françoise Pommaret**
A női vallásgyakorlók szerepének megerősödése a mai Bhutánban
- 185 Valcsicsák Zoltán**
Bódhiszattva vállalkozók Bhutánban

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

BHUTÁN

- 199 Donald S. Lopez Jr.**
– Thubten Jinpa. *Dispelling the Darkness. A Jesuit's Quest for the Soul of Tibet*. Cambridge MA, London: Harvard University Press, 2017. (Kuzder Rita)
- 203 The Amṛtasiddhi and Amṛtasiddhimūla. The Earliest Texts of the Haṭhayoga Tradition.**
Critically edited and translated by James Mallinson and Péter-Dániel Szántó. Pondicherry: IFP EFEO, 2021. (Törzsök Judit)
- 209 Summaries in English**
- 129 Valcsicsák Zoltán – Zsolnai László**
Bhután, a Mennydörgő Sárkány és az Össz nemzeti Boldogság földje
- 132 Karma Phuntsho**
Bevezetés a bhutáni buddhista hagyományokba

K R I T I K Á K , R E C E N Z I Ó K

Donald S. Lopez Jr. – Thubten Jinpa. 2017. *Dispelling the Darkness. A Jesuit's Quest for The Soul of Tibet*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

Ippolito Desideri¹ nem az első római katolikus misszionárius volt Tibetben, és nem is az utolsó.² De talán ő a leghíresebb európai jezsuita misszionárius. Hírnevét a *Történelmi feljegyzések Tibetről* (*Notizie Istoriche del Thibet*)³ című művével alapozta meg, noha ez és a többi írása is századokon át olvasatlanul és kiadatlanul hevert az Archivum Romanum Societatis Iesu-ban (ARSI).⁴ Cornelius Wessels fedezte fel őket, aki 1924-es munkájában négy szöveg létezéséről számolt be.⁵ Az ötödik szöveget tévedésből a Jezsuita Levéltár japán részlegébe katalogizálták, így azt csak 1970-ben fedezték fel. E munkák közül négyet Giuseppe Toscano fordított olaszra, amit 1981 és 1989 között adtak ki. A mű az 1950-es években kapta meg első megfelelő tudományos tanulmányát, amikor a nagy olasz tibetológus, Luciano Petech (1914–2010) kommentárokkal ellátott kritikai kiadást adott ki az olasz szövegből. Az első angol nyelvű tárgyalásuk Richard Sherburne 1990-es esszéjében található, melynek címe: *Keresztény buddhista párbeszéd? Néhány megjegyzés Desideri tibeti kézírataihoz*.⁶ Sherburne a *Vizsgálat az előző életek és az üresség tanáról* (t. *skye ba snga ma dang stong pa nyid kyi lta ba'i sgo nas zhu ba*) című művet Desideri *magnum opus*ának nevezi. Jelen kötet Desideri két művét, a *Vizsgálat az előző életek és az üresség tanáról*, és *A keresztény vallás lényege* (t. *ke ri se sti yan gyi chos lugs kyi snying po*) címűt mutatja be, az első részben, a másodikat teljes fordításban.

A *Történelmi feljegyzésekből* világosan kitűnik, hogy Desideri széleskörű ismeretekkel rendelkezett a tibeti buddhista hitről és gyakorlatról, többek között a tibetiek Dalai Láma iránti tiszteletéről, mint Csenrezig emberi megnyilvánulásáról. Az ilyen ismeretek jó részét megfigyeléssel és beszélgetéssel lehetett megszerezni. Tibeti írásaiban, valamint a *Történelmi feljegyzésekben* azt láthatjuk, hogy Desiderinek kiterjedt és kifinomult megértése volt a tibeti buddhista filozófiáról

1 1684. december 21. – 1733. április 14.

2 Antonio de Andrade portugál jezsuita (1580 – 1634) 1625-ben alapított missziót a Nyugat-Tibetben fekvő Caparangban, ami egy évtizedig működött.

3 A mű teljes címe: *Történelmi feljegyzések Tibetről és a Jézus Társasága-beli Fráter Ippolito Desideri által vállalt utazások és küldetések emlékirata - írta és dedikálta ugyanaz. (Notizie Istoriche del Thibet e memorie de' viaggi e missione ivi fatta dal P. Ippolito Desideri della Compagnia di Gesù dal medesimo scritte e dedicate)*

4 A Római Jézus Társasága Levéltára.

5 *Early Jesuit Travellers in Central Asia, 1603–1721*. The Hague: Martinus Nijhoff. <https://archive.org/details/in-ernet.dli.2015.150266> [megtekintve: 2023.05.23.]

6 Sherburne, Richard. F. 1990. „A Christian Buddhist Dialog? Some Notes on Desideri's Tibetan Manuscripts.” In: L. Epstein and R.F. Sherburne (eds.) *Reflections on Tibetan Culture: Essays in Memory of Turell V. Wylie*. Lewiston, New York: Edwin Mellen Press: 295-305.

és doktrínáról, amit csak hosszas szöveg tanulmányozással érhetett el, miután elsajátított egy nagy és összetett buddhista terminológiai szókincset.

Desideri 1700-ban lépett be a jezsuita rendbe, a Collegio Romano-ban tanult retorikát, filozófiát és teológiát. 1712-ben kért engedélyt, hogy misszionárius lehessen, s a kötelező audienciák után Indiába hajózott. Delhiben találkozott Manoel Freyre portugál jezsuitával, akivel együtt utazott Ladakhba. Lehiben Desideri megkezdte a tibeti nyelv tanulmányozását, és ott akarta megalapítani a missziót, de Freyre atya kérésére tovább utaztak, és 1716. március 18-án értek Lhászába. Alig egy hónappal Lhászai tartózkodás után Freyre atya úgy döntött, hogy visszatér Indiába, egyedül hagyva Desiderit. Kihasznlva a lehetőséget, Francesco Orazio della Penna⁷ kapucinus misszionáriussal elkezdtek a buddhista tanítások tanulmányozását. 1717. augusztusában Desideri beköltözött a Szerába, egy körülbelül 5500 szerzetesből álló kolostorba, a *gelug* hagyományvonal három nagy kolostorának egyikébe. Itt tanulmányozta egy fiatal szerzetes elemi logikáról szóló tankönyveit, az *Összegyűjtött témákat* (t. *bsdus grwa*),⁸ köztük a *Lamrim cshenmo*-t (t. *lam rim chen mo*),⁹ a *gelug* iskola alapítójától, Congkhapától (t. *tsong kha pa*, 1357–1419), amelyet Desideri a következőképpen ír le: „bőséges, csodálatra méltó, világos, elegáns, finom, okos, módszeres és a legpontosabb összefoglaló mindenről, ami ezzel a szektával kapcsolatos.”¹⁰ Congkhapa munkája lett később Desideri elsődleges forrása, amikor a buddhizmus alapvető tanait igyekezett megcáfolni műveiben. Tanulmányait a Szerában sajnos megszakította a háború.¹¹ Keleten, a kapucinusok rezidenciájában folytatta tanulmányait egészen addig, amíg a kapucinusok (akik 1707–1711 között Lhászában voltak misszióban, és 1716. októberében tértek vissza) végül megkapták a római Propaganda Fide¹² rendeletét, ami megerősítette, hogy Tibetet kizárólagosan a kapucinusok kezébe osztották. 1721. január 10-én adták át Desiderinek a levelet erről, aki 1721. április 28-án hagyta el Lhászát, majd 1727. november 4-én tért vissza szülővárosába.

Úgy tűnik, hogy Desideri teljes kudarcot vallott. Nagyon kevés embert térített meg. Egyetlen európai művet sem fordított tibetire. Lehet, hogy volt hallgatósága, de úgy látszik, hogy jelenlétét inkább tolerálták, mintsem értékelték. Hírneve mindenekelőtt abból a tényből fakad, hogy mélyreható ismereteket szerzett a tibeti buddhizmus tanaiban, majd nem latinul, hanem a tibeti buddhista skolasztika idiómáival igyekezett megcáfolni azokat, a forma és a tartalom olyan mesteri elsajátításáról tanúskodva, amelyet nem tudtak felülmúlni hittestvérei, akik a keresztény tanokat a tibeti buddhizmus nyelvén igyekeztek hirdetni.

Ő maga a tibetieket bálványimádóknak tartotta, de jobb bálványimádóknak, mint a hindusztániak, akik a bünt és a szenvedélyt imádják. A misszionáriusoknak írt kézikönyvében méltatja a tibetiek elkötelezettségét az érvelés iránt, amihez a tibeti kolostorokban kiterjedt irodalmat és kifinomult skolasztikus hagyományt talált.

7 1680 – 1745.

8 Kuzder Rita. 2022. „A szerzetesi képzés fokozatai Tibetben.” *Keréknyomok* 14: 118.

9 *A Nagy fokozatos út*.

10 Michael J. Sweet (tr.) and Leonard Zwilling (ed.) 2010. *Mission to Tibet: The Extraordinary Eighteenth-Century Account of Father Ippolito Desideri S. J.* Boston: Wisdom Publications: 639.

11 A mongolok rivális csoportja 1717. decemberében megszállta Lhászát, meggyilkolva Lhabzang kánt és kifosztva a várost.

12 A Népek Evangelizációjának Kongregációja (latinul: Congregatio pro Gentium Evangelizatione), régebbi nevén Hitterjesztési Kongregáció, a Római Kúria egyik hivatala (dikasztériuma) volt, amely elsősorban a katolikus hitelesítését felügyelte. Feladata az egész földön a hitelesítés koordinálása volt, azzal a kitételrel, hogy ebben a Keleti Egyházak Kongregációjának joghatóságát figyelembe kellett vennie.

Desideri arra a következtetésre jutott, hogy az evangélium hirdetése önmagában nem lenne elegendő a megtérők megnyeréséhez Tibetben. Tanításuk építményét kell lebontani. Ez az építmény két pilléren nyugszik: az újraszületés és az üresség tanán, amelyeket különösen károsnak tartott, mert mindegyik megakadályozta az Isten létezésében való hitet. Az volt a terve, hogy tibeti nyelven írt művet komponál, tibeti buddhista szókinccset használva tibeti buddhista skolasztikus műfajban, és tibeti buddhista szövegekre hivatkozott érvei alátámasztására. Remélte, hogy ezekkel az érvekkel meg tudja győzni Tibet tudósait arról, hogy az újraszületés és az üresség tanai hamisak. Ha ezzel a tudósokat meg tudja győzni, akkor a tibeti laikusok követni fogják a tudósokat, nagy tiszteletük miatt, amit a tudásaikkal szemben tanúsítanak.

A pápának írt, 1717. február 13-án kelt levelében, mintegy tizenegy hónappal Lhászába érkezése után, Desideri ezt írta: „Itt két könyvet írtam, amelyek közül az első cáfolja azt a tévhitet, hogy mindenki üdvözülhet a saját vallását követve, megmutatva, hogy csak egy út van az üdvösséghez, és az összes többi út az örök kárhozat. A másodikban pedig a lélekvándorlás ördögi tévhitét cáfolom, és ezt két részben: az első a gonoszok lélekvándorlása ellen, a második a jók lélekvándorlása ellen szól.”¹³

Az öt tibeti nyelvű munkája közül az első mű a *Hajnal, a Nap felkelésének jele, amely eloszlatja a sötétséget* (t. *tho rangs mun sel nyi ma shar ba'i brda*), a második a *Vizsgálat az előző életék és az üresség tanáról* (t. *skye ba snga ma dang stong pa nyid kyi lta ba'i sgo nas zhu ba*), a harmadik *Az érző lények eredete, jelenségek, és így tovább* (t. *sems can dang chos la sogs pa rnam ky'i byung khung*), a negyedik pedig *A keresztény vallás lényege* (t. *ke ri se sti yan gyi chos lugs ky'i snying po*). Az ötödik tibeti nyelvű műve a befejezetlen *Határozott jóság* (t. *nges legs*), ám ezt Desideri egyik leírásában sem említi. „A „határozott jóság” kifejezésnek technikai jelentése van a tibeti buddhizmusban, ami az újraszületéstől való megszabadulást jelenti. Desideri hihetően *summum bonum*-ként adja meg, és a szöveget Isten létezése melletti érveknek szenteli, hogy Isten tana nem mond ellent az üresség tanának, és hogy a *summum bonum* nem található meg a buddhizmusban.”¹⁴

„Ez a könyvem három kötetre oszlik. Az első kötetben az ezekre az emberekre jellemző rendszer szerint cáfolom azokat a tévedéseket, amelyek a *metempsichózis*-ba¹⁵ vetett hit bonyolult labirintusát alkotják. A második kötetben elutasítom másik fő tévedésüket, a *tongwa nyi-t* (t. *stong ba nyid*, „üresség”), amelyről szóló értekezések, mint már jeleztem, nagyon hosszúak és nagyon bonyolultak. Ezekben törvényhozójuk a legfinomabb csalással vezeti követőit az ateizmushoz, ahol teljesen kizárt egy nem teremtett, önmagában létező lény lehetősége, aki a világ teremtője, mindezt a lélek felemelésének vonzó leple alatt, a szenvedélyek megszüntetésével, a lélek megtisztításával, az önmagunktól és minden dologtól való elszakadás megértésével, ami a teljes szenvedélytelenségben csúcsosodik ki. A harmadik és legrövidebb kötetben pontosan ugyanazokat a tanításokat fejtem ki, amelyeket keresztény tanaink és szabványos katekizmusaink tartalmaznak, részben bizonyítékokkal, részben pedig közvetetten, rövid indoklással, olyan módszerrel és stílussal, amely megfelel egy olyan keresztény közösségnek, amely még nem érett és jól iskolázott a doktrínában, de fiatal és formálódás alatt áll.”¹⁶

13 Lopez – Jinpa 2017: 15.

14 A szerzők idézete Desideri művéből: 94a fólió.

15 A filozófiában a lélek vándorlása, különösen a halál utáni reinkarnációja.

16 A szerzők idézete Desideri művéből: 93b fólió.

Az első *Vizsgálat az előző életek és az üresség tanáról* és a második könyv *Az érző lények eredete, jelenségek, és így tovább* formája is az érvelés és a vita formájában a tibetiek stílusát és módszereit követi. A harmadik könyv párbeszéd formájú, némi érveléssel azokon a helyeken, ahol szükséges. Ez további két részből áll: az első részben az ürességet cáfolja röviden, a második rész maga *A keresztény vallás lényege* című műve.

Kolostori tanulmányai alatt Congkhapa *Lamrim cshenmo* szövegének számos fejezete közül Desideri hosszasan foglalkozott a *karmáról* és az újraszületésről szóló fejezetekkel, amik azt mutatják be, hogy a pozitív tettek hogyan eredményeznek boldogságot, a negatív tettek pedig szenvedést, ami újraszületéshez vezet az istenek és az emberek jó birodalmában, és az állatok, a *préták* és a pokollények gonosz birodalmában. Desideri ezt a doktrínát igyekszik megcáfolni a *Vizsgálat*-ban. Congkhapa sok szanszkrit szöveget idéz, Desideri pedig közvetlenül a *Lamrim cshenmo*-ból emeli ki a *Vizsgálat az előző életek és az üresség tanáról* számos idézetét. Néhány esetben azonban megtalálta az eredeti szöveget a tibeti kánonban (nem könnyű feladat, még egy képzett tibeti tudós számára sem), bemásolta az oldalakat, hogy megtalálja az eredeti részt, majd hosszabb idézeteket másolt ki a szövegből, olyan idézeteket, amiket Congkhapa nem használt.

A *Vizsgálat az előző életek és az üresség tanáról* művet Desideri maga írta tibeti nyelven. A több mint négyszáz oldalas teljes szöveg csaknem három év alatt készült el. 232 fóliót, vagyis 464 oldalt, oldalanként harmincöt sort tartalmaz. Világos és gondos fejes (t. *dbu can*) írással írta. Jelen könyvben két nagy, hozzávetőlegesen egyenlő hosszúságú válogatást adnak a szerzők, egyet a szöveg legelejétől, egyet pedig a közepéről.

A szöveg bevezetője után Desideri hosszan tartó támadásba kezd az ellen, hogy az újraszületésnek nincs kezdete, ezt hosszan taglalja. Ebben a könyvben viszont azt a részt mutatják be a szerzők, ahol Desideri hipotetikus ellenfele kihívja Desiderit, hogy magyarázza el, hogy ha nincs újraszületés, a megtestesült lámák miért tudnak emlékezni korábbi életheikre, sőt helyesen azonosítani azokat az tárgyakat, amik elődjeikhez tartoztak.

A *keresztény vallás lényege* ismeretlen keltezésű, ötven fólióból álló kézirat, mindegyike 10 soros. (A fóliók közül az első 22 az üresség cáfolata.) Párbeszéd formában íródott, ahol a „bölcesség lényegének keresője” teszi fel a kérdéseit, amelyekre türelmesen válaszol egy „*paṇḍita*”, azaz tudós. A bölcesség keresője azzal kezdi, hogy bevallja, hogy most már belátta, hogy saját vallása hamis, és így az igaz hitről kér oktatást. A katekizmus tartalmát természetesen mindenki ismeri, a szöveg érdekessége másban rejlik: Desideri buddhista szókincsének kreatív felhasználása a keresztény tanítás közvetítésére. Ez teljes fordításban olvasható ebben a kötetben.

Desideri nem egyszerűen lefordította a keresztény imákat tibeti nyelvre, és nem hirdette ki az egyházi tanítás igazságát. Ehelyett megtanulta a teológiai nyelvtant, és átvette a tibeti buddhista terminológiát, saját szókincsüket, tanaikat, filozófiai konvencióikat, sőt saját szentírásaikat is felhasználta, hogy legyőzze őket, legalábbis az ő szemszögéből.

A *Vizsgálat az előző életek és az üresség tanáról* első oldalának bal felső sarkában az 1718. június 24-i dátum olvasható. A tibeti nyelvvel először mindössze három évvel korábban találkozott, akkor, amikor 1715. június 25-én Leh-be, Ladakh fővárosába érkezett. „Ez olyan, mintha egy tibeti szerzetes, aki úgy utazna el Lhászából Rómába, hogy nem tud olaszul vagy latinul, három évvel érkezése után 400 oldalas cáfolatot írna latinul Aquinói Szent Tamás *Summa Theologicá*-járól. A csodával határos, mintha Desideri nyelveken beszélne.” – írják a szerzők.¹⁷

Kuzder Rita